

Kovács Ilma

A felsőoktatás és a távoktatás közeledése az ezredforduló Franciaországában

tanulmány

TARTALOM

1. Bevezetés
2. Röviden a francia iskolarendszerről
3. CNED Országos Távoktatási Központ
4. Nyitottság és távoktatási elemek a francia felsőoktatásban
5. A távoktatás az egyetemeken - a FIED
6. Kormányzati akcióterv
7. Egy francia felmérés
8. Campus Numérique Français

A tanulmány nyomtatott változata megjelent:

LINGUA Nyelvpedagógiai Írások, (Szerk.: Dávid Csaba Gábor és Magyar Miklós),
Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, 2004., 234 p. 65-100.p.

1. Bevezetés

Amikor napjainkban valaki - például egy *egyetemi hallgató* - francia felsőfokú távképzést keres az interneten, kevésbé érdekli, hogy ki és mikor hozta azt létre, milyen buktatókon kellett keresztül menni oktatónak, képzésszervezőnek, minisztériumnak vagy éppen Európa legnagyobb távoktatási központjának, a CNED-nek¹ (amely ma is mintegy 350.000 távhallgató tanulási munkáját irányítja!) ahhoz, hogy Ő, a távolban élve, például Magyarországon, franciaországi távtanulmányokat folytathasson.

Franciaországi ösztöndíjra pályázva azonban a Hallgatót is érdekelheti, milyen ennek a nagy országnak az iskolarendszere, miként folyik ott a felsőfokú képzés, milyenek a beiratkozás feltételei stb. Ennek okán egyetemünk hallgatóihoz is kívánok szólni jelen tanulmányomban.

Olvasóim többségét mindazonáltal az *oktatók* körében vélem megtalálni, akik növekvő érdeklődéssel fordulnak a *felsőfokú felnőttképzés felé* napjainkban Magyarországon is. Amikor Franciaországról írok, semmiképpen nem mintát, nem egy követendő modellt kívánok adni, „csak” egy másik országban, más múlt alapján működő mai rendszert szeretnék bemutatni. Tanulmányom címében jeleztem, hogy mondanivalómat az ezredfordulóra kívánom kifuttatni. Azt, hogy hogyan változik meg mindez a Bologna-i folyamat tükrében Franciaországban, csak néhány év múlva tudjuk majd meg. Addig, nézzük a múltat.

Az alig néhány éve működő francia intézetes képzések létrejöttéhez, Franciaországnak hosszú utat kellett megtennie. Ennek felvázolásához tanulmányom első részében igen vázlatosan ismertetem a francia oktatás szerkezetét, majd bemutatom az 1939 óta működő Országos Távoktatási Központot, a CNED-et. Ezt követően utalok Franciaország felsőfokú távoktatási kezdeményezéseire különös tekintettel az 1960-as évektől kezdődően, majd pedig azokra az új technológiákkal kapcsolatos eredményekre, amelyek a francia felsőoktatást az elmúlt kb. 20 évben mintegy átírták. Ez utóbbihoz egy 2002-ben készült felmérést is segítségül hívok. A tanulmány további részében ismertetem annak a politikai döntésnek a folyamatát, amelynek keretében a francia kormány 2000-től bevezette a **Campus Numériques projektet**. Ezt a projektet bizonyos francia oktatáspolitikusok régi álmának is lehetne nevezni.

Kinek az álmairól és milyen álmokról is van szó? - kérdezheti a Tisztelt Olvasó. Franciaországi távoktatási kutatásaim során, már a '90-es évek elején több - belső - dokumentumban lapozgatva, rábukkantam egy „meg nem valósult” francia álomra. Miről is volt szó akkoriban?

Európában először Angliában szerveztek távegyetemet. A munkáspárt 1969-ben szavazta meg az Open University megalapítását. Az 1970-es évek elejétől jól működő angol Nyílt Egyetem, Európa első és máig modell-értékű távegyeteme, „szálka” volt bizonyos francia oktatáspolitikusok szemében, akik szintén szerettek volna valami hasonlót Franciaországban is. Mindazonáltal természetesen francia módra képzeltek el: a CNED infrastruktúrájának nyilvánvaló felhasználásával és/de a felsőoktatás vezető szerepével!

Az ellenállás a francia felsőoktatás oldaláról volt erősebb és nem a CNED részéről. A két intézményrendszer közelítésének gondolata először az 1980-as évek végén merült fel igazán, de több későbbi elképzeléssel együtt még csak igazi publicitást sem kapott. A '80 évek vége - a kívülálló számára és utólag - teljességgel érthető, hiszen 1987-ben jött létre Európában az EADTU,² ahová Franciaország is be akart lépni.

---

¹ CNED [ejtsd: kned] Centre National d'Enseignement à Distance Országos Távoktatási Központ

² EADTU European Association of Distance Teaching Universities Távoktatási Egyetemek Európai Szövetsége

Miután Franciaországnak nem volt önálló távegysége, „jobb híján” az EADTU tagként fogadta el egyrészt az akkor már felsőoktatással is foglalkozó CNED-et, másrészt pedig az abban az évben megalakult FIED-et.³ A FIED-ről lásd később.

A francia felsőoktatás és a francia távoktatás összekapcsolására végül az ezredfordulón került sor.

2. Röviden a francia iskolarendszerről

Franciaországban éppúgy megtalálható az elemi, a közép- és a felsőoktatás hármastagozódása mint Magyarországon. A hasonlóság azonban nagyon sok esetben megtévesztő, mert e hozzávetőlegesen azonos tagozódáson belül nagyon sok sajátos elemmel is találkozhatunk Franciaországban. Néhány ilyen - a téma szempontjából általam fontosnak ítélt - jelenségre is szeretném felhívni a figyelmet az erősen leegyszerűsített bemutatás során.

Franciaországban a *tankötelezettséget* az 1959-es törvény terjesztette ki 14 éves korról 16 éves korra. Az 1989-es oktatási törvényben pedig már az is olvasható, hogy az egyes korosztályoknak ez alatt a 10 év alatt *szakmai alkalmassági vizsgát is kell szerezni*, tehát nem csak iskolába kell járni 16 éves korig! Az elmúlt kb. 20 év talán legfontosabb *oktatáspolitikai célkitűzése* pedig az volt, hogy az egyes korosztályok 80%-ának *érettségi szintű középfokú végzettséget kell szerezni a századforduló körül*. Franciaország teljesítette ezt a célkitűzést.

Ahogy ez már korábban is jellemző volt és az 1989-es törvény is úgy írja elő, az iskolai oktatást *ciklusokban* szervezik meg. Pontosan meghatározzák mindegyik ciklushoz az *elérendő célt*, kidolgozzák a *nemzeti képzési programokat*, amelyekben megtalálhatók az *éves előrehaladási menet és az értékelés kritériumai is*.

Az elemi oktatás magában foglalja az *óvodai* osztályokat 2 és 6 év között, továbbá az *elemi iskola* osztályait 6-tól 11 éves korig, azaz *öt évet*. A kezdés tehát megegyezik a magyarországi beiskolázási korig, de időtartama nem azonos a mi általános iskolánk időtartamával, azaz sem az elmúlt évtizedek 8 éves általános iskolájával, sem pedig az utóbbi évek 4 illetve 6 éves elemi iskolai próbálkozásaival.

A középfokú oktatás *hétéves* (11-től 18 éves korig tart) és *két szakaszra tagolódik*: az első szakasz iskolatípusa a *collège* [ejtsd: kolezs], amely 4 osztályból áll, a második szakaszt *liceumi* (franciául: *lycée*) oktatásnak nevezhetjük és 3 éves. A *collège* elvégzése után a *liceumba* kerülő tanuló célja a következő lehet: vagy *érettségi*-, vagy valamely *szakképzettséget igazoló bizonyítványt* kíván megszerezni, tehát vagy az ún. *általános liceumba*, vagy a *szakoktatási liceumba* iratkozik be.

Az *általános liceum* három osztályból áll. Ez a magyar gimnáziumi képzésnek - hozzávetőlegesen - megfelelő liceumi képzés *érettségivel* zárul. Franciaországban az *érettségi* 2 részben teendő le. Az *érettségi vizsga* első része a liceumi tanulmányok második éve végén, azaz 17 éves korban esedékes és az ún. „egységes képzés” kötelező tárgyait terjed ki, nevezetesen a francia nyelv és -irodalomra. Az *érettségi* második része a befejező osztály végén, azaz 18 éves korban tehető le és a tanuló által választott tárgyra irányul.

---

³ FIED [ejtsd: fied] Fédération Interuniversitaire des Enseignements à Distance Egyetemközi Távoktatási Szövetség

A *szakoktatási líceumba* (francia neve: lycée d'enseignement professionnel=LEP) beiratkozott tanulók különböző szintű *szakmunkás bizonyítványt* szerezhetnek két vagy három év alatt (az itt szerzett bizonyítványok francia neve: Certificat d'Aptitude Professionnelle=CAP, vagy Brevet d'Etudes Professionnelles=BEP), de meghatározott feltételek mellett szakmai érettségi vizsgát is tehetnek.

A fenti kétfajta líceum mellett a középfokú oktatás második szakaszában találhatunk még *egyéb szakképző intézményeket* is, amelyeket rövid műszaki oktatási, vagy rövid szakmai oktatási intézményekként tartanak számon és a mi ipari iskoláinkhoz hasonlíthatók.

A felsőfokú oktatás

A magyar főiskolák és egyetemek viszonylag egyszerűnek mondható rendszeréhez képest a francia felsőfokú oktatás sokkal tagoltabb, többértékűbb és gazdagabb. Erős leegyszerűsítéssel, a felsőfokon szintén hármas tagozódású rendszerről szoktak beszélni: a/ rövid szakmai képzésről b/ hosszú képzési formáról, azaz az egyetemekről és c/ az ún. „nagy iskolák” és „nagy intézmények” rendszeréről.

Rövid szakmai képzés

Egy-, két- vagy hároméves tanulmányokat folytatnak azok, akik érettségi bizonyítvánnyal vagy esetleg anélkül(!) választják az ún. „*rövid szakmai képzést*” (franciául: formation professionnelle courte) biztosító *felsőfokú iskolákat*.

E tucatszámra létező iskolákban *általában nincs felvételi vizsga*. Bárki beiratkozhat érettségi után. Ismétlem, hogy a beiratkozás lehetséges érettségi nélkül is, de a pályázónak kétéves, szakmában eltöltött munkaviszonyt kell igazolnia és *speciális felvételi vizsgán* kell átesnie.

A rövid szakmai képzéshez sorolhatók a technikusképző, a post-secondaire-i és az egyetemi jellegű intézetek, valamint sok-sok speciális - a magyar főiskolák képzéséhez hasonló biztosító - felsőoktatási intézmény, ahol 20-21 éves korra szakirányú képzettséget igazoló oklevelet vagy bizonyítványt lehet szerezni.

E számos intézményfajta közül kettőt szokás kiemelni:

- a. Felsőfokú Technikusi Tagozatok (Sections de Techniciens Supérieurs=STS), amelyek megszervezésére engedélyt adnak egyes líceumoknak (18 és 20 év közötti diákok számára). Ilyen értelemben tehát kétéves *felsőfokú oktatás is folyik bizonyos francia líceumokban!* Magyarországon nem találunk hasonló képzést.
- b. Egyetemi Technológiai Intézetek (Instituts Universitaires de Technologie=IUT), amelyek nem egyetemek, de egyetemi irányítás alá tartoznak. 1966-ban azzal a céllal hozták létre az IUT-ket, hogy „összebékítsék az egyetemet és az ipart”. Az érettségi utáni 2 éves képzésben ma mintegy 22 szakmát oktatnak.

A *beiratkozás feltétele* ezekben is az érettségi vagy annak megfelelő (!) szakmai bizonyítvány. Ha valakinek nincs érettségi bizonyítványa szakmai múltat kell, hogy igazoljon és részt kell, hogy vegyen egy speciális ellenőrző „elbeszélgetésen”, vagy ahogyan néhol mondják egy speciális vizsgán.

Ha a jelentkező rendelkezik érettségi bizonyítvánnyal, *a gyakorlatban akkor sem automatikus a beiratkozása*. Ugyanis a hallgató benyújtott *dossziéja* és a vele folytatott személyes *elbeszélgetés* alapján *bizottság dönt* a felvételtől. Ez az elbeszélgetés minden pályázóra nézve

kötelező és nem azonos az érettségi nélkül jelentkezők fentebb említett speciális vizsgájával, ahol felsőfokú tanulmányok folytatására irányuló alkalmasságot, tehát készségeket és képességeket mérnek és nem a jelölt lexikai tudását!

Lényeges eleme ennek a rövid képzési rendszernek (hasonlóan az egész francia felsőoktatáshoz), hogy a hallgató korábban ill. más franciaországi felsőfokú intézményben szerzett vizsgáit elismerik. Előfordulhat, hogy valaki miután érvényesíttette bármely más felsőfokú intézményben szerzett vizsgáit a felvételi után azonnal az STS másod, vagy az IUT másod vagy harmad évre iratkozik be.

Hosszú képzési forma - az egyetem

A francia egyetemekre - *általában!* - *nincs felvételi vizsga, de a beiratkozás érettségi vizsgához, vagy azzal azonos értékű bizonyítványhoz kötött.* Az utóbbi években egyre több szaktanszék él azzal a jogával, hogy saját felvételi vizsgát szervez.

Igazán *kivételt* a művészeti iskolák képeznek, ahová sikeres *felvételi versenyvizsga* letétele után lehet bejutni. Az orvos-, a gyógyszerész- és a fogorvosképző egyetemekre ugyan simán beiratkoznak a jelentkezők érettségi után, de az egyetemek igen szigorú követelményei az első évfolyam végén valóságos szelekciónak felelnek meg.

Érdekes jelenség Franciaországban: *az érettségivel nem rendelkező,* de egyetemen továbbtanulni szándékozó fiatalok, vagy felnőttek *számára egyéves egyetemre felkészítő kurzusokat szerveznek* maguk az egyetemek, de más pl. távoktató intézmények is. Több változat után a mai 1994 októbere óta van érvényben. Egyetemi Tanulmányok Folytatására Jogosító Diplomának nevezhetnénk, ha létezne ilyen minálunk (Diplôme d'Accès aux Etudes Universitaires=DAEU). Egy olyan diplomáról van szó, amely hozzásegíti a munkavállalókat, azokat tehát, akiknek nincs érettségi bizonyítványuk, hogy egyetemi tanulmányokat folytassanak életük bármely késői szakaszában. *Ez a DAEU rövidítésű új diploma teljesen azonos értékű az érettségi bizonyítvánnyal és nemzeti diplomaként kezelik.*

Beiratkozás az egyetemekre

Franciaországban minden hallgatónak van egy *ún. beiratkozási dossziéja*, amit akkor nyitnak meg a számára, amikor legelőször iratkozik be valamelyik felsőoktatási intézménybe. A különböző fokozatokra történő beiratkozások száma korlátozott. A hallgatók gyakran váltanak egyetemet, ezért a dosszié a hallgatóval együtt vándorol egyetemről egyetemre, intézményről intézményre. A gyakorlatban ez úgy történik, hogy a hallgató kérésére a régi egyetem/intézmény titkársága postán átküldi a hallgató dossziéját az új egyetem stb. titkárságára.

A beiratkozási dosszié használata formailag nagyon jól alátámasztja azt a franciaországi - törvény által biztosított - gyakorlatot, hogy akár *többéves szünet után is beszámítják a hallgató tanulmányaiba a már korábban és máshol szerzett éveket illetve vizsgákat.*

Miután Franciaországban az egyetemeken egy teljes tanévre iratkozik be a hallgató és nem félévekre mint nálunk, a beiratkozási számok azonosak a tanévek számával, így a lehetséges tanulmányi idővel mint kerettel.

A hallgató számára *két teljes értékű vizsgaidőszak* áll rendelkezésre év végén(!): *május és szeptember.* Annak sincs akadály, hogy a hallgató csak szeptemberre tegye a vizsgáit. Azt követően viszont nincs pótvizsga-lehetőség.

Az egyetemi képzés - az 1968-as törvény értelmében - három fokozatú.

Az **első fokozat** két évig tart és egy „DEUG”⁴ rövidítéssel jelzett diploma zárja.

A DEUG két képzési évére három „rendes”, egy „kivételes” és egy „rendkívüli” beiratkozást ír elő a törvény. Ha akarja a hallgató öt évig is „elbíbelődhet” a kétéves DEUG programmal.

A **második fokozat** szintén kétéves, de mindegyik évet önálló diploma zárja. Az első év végén szerezhető meg a licenciátus (franciául: LICENCE [ejtsd: liszansz]) - ami tehát az egyetemi tanulmányok harmadik évének felel meg, azaz érettségi+3 év. A második fokozat második évét a MAITRISE zárja: érettségi+4 év. Magyar megfelelője nincs [ejtsd: metriz] .

Mint említettem sem a DEUG-nek, sem pedig a második fokozat egyik részdiplomájának sincs magyar megfelelője. Mindazonáltal *a magyar egyetemi diplomákat (általában érettségi+5 év) a francia MAITRISE fokozattal egyenértékűsítik a gyakorlatban (ahol ez BAC+4 év).*

A részdiplomák rendszere rugalmassá teszi a felsőoktatást, biztosítja az egyetemi tanulmányok bármikor történő abbahagyását illetve folytatását, továbbá a nappali és a távoktatás közötti bármikori átmenetet.

A **harmadik fokozat**, vagy ahogyan gyakran nevezik *az egyetemi harmadik ciklus* a szakosodáshoz és a tudósképzéshez nyújt lehetőséget. Ez biztosítja az utat a doktori fokozat megszerzéséhez is. Ez a ciklus további nappali tagozatos képzést jelent egy, két vagy pl. három év alatt a doktori esetében (érettségi+4 év+1, 2, 3 év). Például: DESS vagy DEA.⁵

A harmadik ciklusba történő *beiratkozás* az egyetemen belül soha *nem automatikus*. Két dologtól függ: a képzési szint kapacitásától és a hallgató korábbi eredményeitől. A hallgató előzetesen benyújtott dossziéját bizottság véleményezi, majd az egyetem rektora adja meg a végleges engedélyt a továbbtanuláshoz.

„Nagy iskolák” és „nagy intézmények”

A magyarországitól erősen eltérő *felsőfokú elitképzés* színteréről van itt szó. Franciául: „grandes écoles” illetve „grands établissements”.

Törvényesen ez a kifejezés, hogy „*nagy iskola*” nem létezik, de a gyakorlatban így emlegetik azt a mintegy többszáz felsőoktatási intézményt, amelyek nem sorolhatók sem az STS-ek, sem az IUT-ék, sem pedig az egyetemek közé, de *piacképes* felsőfokú diplomát adnak ki. Nevükkel ellentétben igen kis létszámú intézményekről van szó, ahol 100 és 500 fő között mozog a hallgatói létszám. Többségük magániskola, de köztük találhatók a legkiemelkedőbb és legjobb hírű állami iskolák is.

Franciaországban, a legmagasabb iskolai végzettséget tehát nem az egyetem, hanem bizonyos „nagy iskolák” jelzik. Ezek társadalmi presztíziséhez semmi kétség nem fér, amit leginkább a fiatalok azonnali elhelyezkedési lehetősége jelez szemben a sok egyetemet végzett pályakezdő munkanélkülivel.

---

⁴ DEUG [ejtsd: „dög”] Diplôme d’Etudes Universitaires Générales, magyar megfelelője nincs, de Általános Egyetemi Tanulmányok Diplomája-ként szokás lefordítani.

⁵ DESS Diplôme d’Etudes Supérieures Spécialisées Szakosított Felsőoktatási Tanulmányok Diplomája (1 év), DEA Diplôme d’Etudes Approfondies Elmélyült Tanulmányok Diplomája (3 év).

A képzési idő *három év*, de csak sikeres ún. *felvételi versenyvizsgával* lehet beiratkozni. A versenyvizsgára történő *felkészítés intézményesített*. Különleges jogokkal felruházott *liceumokban történik* és az érettségit követően *2 vagy 3 évig tart*. Az ilyen előkészítő osztályok elvégzése (*prépa*) is érettségihez kötött és szerves részét képezi a felsőoktatásnak. Már ide sem egyszerű bejutni. Csak a legjobbak számíthatnak benyújtott *dossziéjuk* elfogadására, azaz beiratkozásra.

A „nagy iskola”-i képzés - beleértve a *prépa* osztályait - átlagosan *5 évesnek* tekinthető. Ebben a kategóriában találhatók a leghíresebb mérnökiskolák, a kereskedelmi iskolák, a művészeti és az újságíró iskolák, a közigazgatási és politikai feladatok ellátására felkészítő iskolák és a katolikus intézetek is. Nevük magyar fordításában igen gyakran a „főiskola” elnevezéssel találkozunk, ami módfelett megtévesztő, hiszen az esetek nagy többségében a „nagy iskolák” *színvonala meghaladja a francia egyetemek képzési szintjét*. Társadalmi presztízsiük pedig, ahogyan már említettem, *egyértelműen jobb az egyetemek 90%-a presztíziséénél, amit a pályakezdő fiatalok elhelyezkedési lehetősége és a kezdők fizetése fémjelez*.

A leghíresebb és legismertebb „nagy iskolák” között említhetjük pl. a mérnökképző „Ecole Polytechnique”-et és az ENA rövidítéssel illetett „Ecole Nationale d’Administration”-t, amely a legmagasabb állami tisztségek betöltésére készít fel, továbbá a tanárokat képző „écoles normales supérieures”-öket stb. A „*nagy intézmények*” óriási pedagógiai autonómiának örvendenek, így magas fokú képzést, illetve optimális kutatási lehetőséget biztosítanak a *fennhatóságuk alá tartozó iskolák* számára. Az ilyen képzést biztosító „nagy intézmény”-ek közé tartozik a Politikai Tudományok Intézete (Sciences Po) és a Keleti Nyelvek Főiskolája (INALCO) stb.

A „nagy iskolák”-ba való bekerülésnek más útja is van. Nevezetesen, ha valaki már elvégezte az egyetem első vagy bármely más magasabb fokozatát, kipróbálhatja tudását a mindenki számára *kötelező versenyvizsgán*.

3. CNED Centre National d’Enseignement à Distance Országos Távoktatási Központ⁶

A CNED Európa legnagyobb távoktatási központja.

Az 1939-ben állami közoktatási intézményként alapított CNED eredetileg is olyan követelményeknek kívánt megfelelni, amelyek *meghaladták a hagyományos oktatás kereteit*.

---

⁶ A CNED-ről már több magyar nyelvű publikációm is megjelent. Az érdeklődők számára ajánlom az alábbiakat:

- *Országos Távoktatási Központ Franciaországban (CNED)* Felsőoktatási Koordinációs Iroda és Fővárosi Oktatástechnológiai Központ /A felsőoktatás fejlesztését szolgáló kutatások c. sorozat, Szerk.: Végvári Imre/, Bp. 1993. 96 p.

- *Távoktatás Franciaországban 1993-1994* Nemzeti Tankönyvkiadó Rt. Universitas, Bp. 1995. 356 p.

- *Nyitott képzések franciaországi példákkal* Nyitott Szakképzésért Közalapítvány, Bp., 1999., 142 p.

Elektronikus úton elérhető cikkek: a Magyar Felsőoktatás című folyóirat honlapján olvasható cikkek (kb. 1998-tól)

A CNED a Köznevelési és Felsőoktatási Minisztérium felügyelete alá tartozik, irányítását a Tankerületi Rektor látja el, tekintettel arra, hogy Franciaország - távoktatási szempontból - egyetlen tankerületnek tekintendő. A CNED napjainkban jelentős mértékben integrálja az új informatikai és kommunikációs technológiák eredményeit, ezáltal *az új pedagógia ügyének fontos mozgatója mind a rugalmasság, mind az egész életen át tartó tanulás vonatkozásában.*

A CNED legfontosabb sajátosságai

*Legfontosabb jellemzői közül kettőt emelek ki. Először azt, hogy **állami** köznevelési és állami szakképzési intézményről van szó (kezdetben levelező iskolaként, később távoktatással!), másodszor pedig azt, hogy a CNED olyan speciális oktató/képző intézmény, amely **nem rendelkezik vizsgáztatási joggal, így nem ad ki diplomát sem!** Nekünk magyaroknak ez eléggé ismeretlen jelenség: a CNED „csak” felkészít, „csak” a tudást biztosítja az arra jelentkezők számára.*

*További jellemzők: 1997/98-ban 400.000 főnyi „diákságával” Európa és a frankofon világ legnagyobb létszámú távoktatási központjaként tartották számon; az e-learning térnyerése közepette 2001-ben még mindig **350 000 beiratkozottal** számolt; dolgozóinak összlétszáma: közel 6000 fő; **beiratkozottainak mintegy 80%-a felnőtt**; kb. **3300 képzést** szervez a **köznevelés, a felsőoktatás és a szakmai képzés és továbbképzés szinte minden területén és szintjén**; továbbá felkészítést biztosít a közhivatalok **versenyvizsgáira**; interaktív televíziós adásaival - műbolygón keresztül - közel 600 oktató- és képző intézménnyel tart kapcsolatot Franciaországban és külföldön; a 1996-ban beindította saját távoktatóinak a képzését (a képzők képzését); 1997-ben megnyitotta saját, belső Elektronikus Kampuszát; a CNED igen hatékony és korszerű logisztikával rendelkezik 1992 óta.*

A CNED első neve 1939-ben Levelező-oktatási Szolgálat volt. Többszöri változtatás után 1986-ban kapta mai az Országos Távoktatási Központ nevet (Centre National d'Enseignement à Distance).

Párhuzamosan a névváltoztatással *az intézmény küldetésében* is többszörös változás történt, ami *profilváltást* eredményezett (a kezdeti klasszikus gimnáziumi oktatástól az oktatás kiterjesztéséig a kereskedelmi és az ipari szakterületekre, majd az elemi iskolai osztályokra, később a versenyvizsgákra történő felkészítésekre. 1951, 1959 és 1967 szerény *nyitást jeleznek a felsőoktatás felé, de a felsőoktatás felé való erőteljesebb odafordulás kezdete mégiscsak 1988.* 1993 az interaktív televízió gyakorlatának kiterjesztése. 1996-ban indítják be a távoktatók képzését és 1997-ben létesítik a CNED Elektronikus Kampuszát.)

Végül a 2000-es év jelzi a CNED részvételét a Campus Numériques projekt konzorciumaiban, ami **a felsőoktatás és a távoktatás igazi országos együttműködési lehetőségét valósította meg.**

Milyen képzéseket biztosít a CNED? Az alábbi felsorolással nem csak a kínálat gazdagságára, hanem a CNED *felnőttképzésben és az egész életen át tartó tanulás* eszméje kiszolgálásában betöltött szerepére szeretném irányítani a figyelmet.

- **Komplett iskolai osztályok és egyéb képzések végezhetők el bárki által, az elemtől a felsőfokig bezárólag; korhatár nincs és az illető bárhol élhet.**
- **Oktatási kiegészítések állnak rendelkezésre a collège tanulói (11-15 év közöttiek) és a gimnazisták számára (16-18 éves korosztály).**

- **Tanulónként és évenként 4 tantárgy elsajátítása** végezhető távoktatással a fenti tanuló réteg által, abban az esetben, ha saját iskolájában nem oktatják azokat. Ilyenek például az idegen nyelvek. A CNED-be történő beiratkozáshoz mellékelni kell az illetékes hagyományos iskola vezetőjének az engedélyét. A CNED által megküldött év végi eredményeket pedig beszámítja az anyaiskola.
- **„A la carte” kurzusok választhatók bárki által.** Bárki teljesen szabadon választhat a teljes képzést, vagy oktatást biztosító osztályok, illetve évfolyamok *tantárgyai, vagy moduljai közül*. A beiratkozásnak egy minimális beiratkozási díjon kívül semmilyen feltétele nincs, a CNED ugyanakkor tiszteletben tartja az Oktatási Minisztérium által elrendelt tantervet.

A CNED a képzés végeztével részvételi igazolást ad a hallgatónak.

- **Korrepetáló vagy szinten tartó kurzusok vehetők igénybe a nehézségekkel küszködő tanulók vagy egyetemisták által.** Itt lehet szó egy vagy több tantárgy korrepetálásáról.
- **Nyári kurzusok elvégzése.** A kettős céllal szervezett kurzusok segítségével bárki megerősítheti előző évi iskolai tudását, vagy felkészülhet a következő tanévre. Itt is lehet szó egy vagy több tantárgyról, a hiányok pótlásáról, vagy az ismeretek elmélyítéséről. Kérésre a CNED részvételi igazolást küld a tanulónak.
- **Versenyvizsgákra történő felkészítés.** Az állami és területi közhivatalok, továbbá az egészségügyben betöltendő állások elnyerése Franciaországban versenyvizsgához kötött. A CNED vállalja a felkészítést.
- **Előkészítés felsőfokú tanulmányok megkezdésére.** Ennek a képzésnek különösen nagy a jelentősége. Mint már említettem, Franciaországban nem minden felsőoktatási intézmény követeli meg beiratkozáskor az érettségi bizonyítvány meglétét. Kérnek azonban egy, az *érettségivel azonos értékű vizsgabizonyítványt*, amelynek a neve 1994 óta: Diplôme d'Accès aux Etudes Universitaires=DAEU. Ez a vizsga hozzásegíti azokat a munkavállalókat, akiknek nincs érettségjük, hogy felsőfokú tanulmányokat folytassanak életük bármely késői szakaszában! A CNED rendelkezik a DAEU-re történő felkészítés jogával.
- **Előkészítő osztályok az ún. „nagy iskolák” versenyvizsgáira.** A francia felsőoktatás legszínvonalasabb képzése folyik a „nagy iskolában”, ahová *két* (esetleg három) érettségit követő ún. *előkészítő osztály elvégzése* után próbálnak bekerülni az ifjú franciák. Ilyen előkészítő osztályok szervezésére is jogosult a CNED távoktatással.
- **A felsőfokú tanulmányokat végző hallgatók** két lehetőség közül választhatnak: a/ Ha vizsgázni akarnak: kettős beiratkozásra kötelezettek. Egyrészt beiratkoznak a *diplomát adó* felsőoktatási intézménybe, másrészt a CNED-be. b/ Ha nem akarnak vizsgázni: elegendő, ha a CNED-be iratkoznak be. Az ilyen hallgatói státust **„szabad hallgatói”**, vagy **„szabad diák”** státusnak nevezik (franciául: „inscrit libre”). Ebben az esetben nem kap a beiratkozott minősítő bizonyítványt.
- **Ha valaki egyéni kulturáltsági szintjét szeretné emelni** gazdag kínálatot talál a legkülönbözőbb területeken (művészetek, irodalom, nyelvek, humán tudományok, műszaki, technikai, informatikai, biológiai, egészségügyi, paramedikális, fizikai, matematikai, szociális területek stb.). Ezt a képzési formát **szabad képzéseknek** nevezik (franciául: „formations libres”). Erre **bárki és bármely pillanatban** beiratkozhat.

- **A vállalatok személyzetének képzésére is vállalkozik a CNED**, hiszen az utóbbi évtizedekben egyre képzetebb személyzetre tartanak igényt mind a magán, mind az állami vállalatok.
- **A CNED közös képzéseket szervez a CNAM (lásd később) távoktatással foglalkozó INTEC nevű intézetével.** Ez utóbbi számvitel és könyvelés területén magas szintű állami és intézeti diplomákat ad ki.

***Összegezve:** Maga a távoktatási forma új kompetenciák kifejlesztését, egyre fokozódó autonómiát, az idővel való jó gazdálkodást és az önszervezés fegyelmeinek elsajátítását is magával hozza - vallják a CNED szakemberei.*

Ki veheti igénybe a CNED szolgáltatásait?

Bárki.

Gyerekek, felnőttek, iskolások, egyetemisták, főiskolások, aktív és inaktív dolgozók, munkát keresők, háziasszonyok, élsportolók, besorolt katonák, külföldön dolgozó vagy élő személyek, a mozgáskorlátozottak és további fizikailag sérült emberek.

4. Nyitottság és távoktatási elemek a francia felsőoktatásban

A felsőfokú felnőttoktatás nagyon fontos nyitott képzési intézménye az 1794-ben alakult a CNAM,⁷ magyarul a Felnőttoktatási Műszaki Egyetem.

A CNAM *felsőfokú állami intézmény*, amely 1794 óta *felnőttoktatással foglalkozik* amellest, hogy műszaki és tudományos téren *kutatási és információs feladatokat is ellát*. 2004-ben éppen 210 éves.

A CNAM-ba bármely felnőtt beiratkozhat, ha betöltötte 16. évét és rendelkezik bizonyos *szakmai gyakorlattal és azt igazolni is tudja*.

A képzés irányai: műszaki, természettudományos, közgazdasági és irányítástechnikai, valamint alkalmazott társadalomtudományi oktatás.

A hallgatók létszáma: évente kb. 100.000 hallgató. Mintegy 400 féle tantárgyat oktatnak, és évente átlag 5.000 felsőfokú diplomás szakembert bocsátanak ki, akik közül kb. 700 fő mérnöki diplomával távozik. A képzés helyszínei: a Párizsi Conservatoire-on kívül további 51 társ-központ (48 vidéken, 2 tengerentúlon és 1 külföldön). A képzés döntő mennyisége esti kurzusok keretében valósul meg, de 1949 óta létezik távképzés is.

A távoktatás célja a CNAM-ban: a/ a hallgatók tanulásban való részvételének megkönnyítése (lakóhelyüktől, foglalkozásuktól, családi gondjaiktól függetlenül), b/ a hallgatók erőfeszítésének csökkentése és az életben való esélyeik növelése, c/ az új technikai eszközök és az új oktatástechnológiák fejlesztése és használatuk általánossá tétele a CNAM hálózatán belül.

A fentiek érdekében a CNAM az alábbi tevékenységeket látja el: a/ új oktatási eszközöket ajánl az otthon, ill. a CNAM központokban tanulók számára (pl. számítógépes oktatóprogramok, audiovizuális eszközök stb.), b/ távoktatási alközpontokat hoz létre, ha lehet a hallgatók lakóhelye vagy munkahelye közelében.

---

⁷ CNAM [ejtsd: knám] Conservatoire National des Arts et Métiers

A CNAM távoktatással foglalkozó részlege: az INTEC Institut National des Techniques Economiques et Comptables Gazdasági és Számviteli Technikák Országos Intézete már korábban, azaz 1949-ben specializálódott a távoktatásra. Kezdetben ők is a levelező oktatás elnevezést használták. Az INTEC-nek 1992-93-ban 14.000 hallgatója volt, az alkalmazottak száma: 453 fő. Az INTEC által kiadott modul-bizonyítványok és a tantárgyzáró ún. tökécsíthető értékegységek, valamint a **záródiploák** azonos értékek Franciaország bármely nemzeti diplomáival. A CNAM mérnöki diplomáját megszerzett szakemberek igen megbecsült és jól megfizetett tagjai a francia társadalomnak.

Franciaországban senki nem nézi le sem az esti kurzusokon, sem a távoktatás révén szerzett diplomákat, hiszen minden vizsgán a tudást mérik és minősítik és nem a tudáshoz vezető utat!

Az egyetemi szintű távoktatás ősenek a Radio Sorbonne-t tekintik, amely rendszeres adásait 1937-ben kezdte el sugározni. A rádióon keresztül történő „tájékoztató, oktatás és szórakoztatás” igényét tükrözték már korábbi adások is. Pl. a Radio Luxembourg 1926-tól közvetített oktató célzatú adásokat is, de ezek még rendszertelenül jelentkeztek.

Az egyetemek 1963-tól kezdik sugározni saját előadásait éppen a Radio Sorbonne mintájára. Ebben a sorban megtalálhatók: a jogi képzésben a párizsi egyetemek, a bölcsészettudományok képzési területein pedig Bordeaux, Lille, Nancy, Strasbourg és Dijon. A rádió hullámain érkező adásokat fokozatosan egészítik ki egyéb oktatóanyagokkal: írásos összefoglalók, útmutatók a tanuláshoz és végül sokszorosított jegyzetek, melyek révén már megvalósulhatott a teljes, de még mindig „hagyományos” távoktatás.

Szintén *1963-ban* kezdi sugározni a CNAM is saját televíziós adásait, amelyek természet-tudományos kurzusok. Az idők közül még ma is sokan emlékeznek a sikeres Télé-CNAM adásokra. A Télé-CNAM televíziós adásait 1977-ben szüntették meg.

Mindazonáltal a 60-as évek végétől Franciaországban tanúi lehetünk az oktató televízió hanyatlásának. A francia dokumentumok két jelentősebb dátumot emelnek ki ebben a vonatkozásban: 1967-et, amely a televíziós márka-reklám megjelenésének az éve és 1974-et, amit pedig a három televíziós csatorna átvételkedése uralt el, amikor már senki nem kötelezi őket oktatóműsorok sugárzására és „különben is sokba kerül az adás” - érveltek a szakemberek.

A 80-as években, amikor szinte minden francia háztartásban megtalálható már a rádió és a televízió, a televíziós adásokból gyakorlatilag kiszorulnak mind az oktató-, mind a kulturális műsorok. Az utóbbit *elitistának* titulálják, az előbbi pedig *nem kifizetődő*. Képzési programokról tehát álmodni sem lehet.

1993-ban ott tartott Franciaország, hogy a televízió a hét négy napján sugároz egy-egy félórás adást óvodások és általános iskolások számára a FRANCE 3 csatornán.

Az 1992 óta működő francia-német televíziós adás ARTE néven este 19 órától sugározza kulturális programjait a régi 5-ös csatorna frekvenciáján. A fentmaradó hasznos területen működtetik 1994 óta a „La Cinquième” (az Ötödik) nevű csatornát, amely a „képzési és ismeretterjesztő” céllal jött létre, támogatandó mind a hagyományos, mind a távoktatást.

Oktatási szempontból kiemelkedő jelentőségű volt az 1990-92 között működő *nemzetközi televíziós Olympus program*. Az angol és francia nyelvű műsoroknak komoly érdemei vannak: Európa-szerte hozzászoktatták az oktatásban érdekelt intézményeket ahhoz, hogyan lehet felhasználni és beépíteni az oktatásba a műbolygón keresztül érkező oktatási és nem oktatási céllal készült műsorokat.

5. A távoktatás az egyetemeken

Franciaországban kb. 90 egyetem működik és a '90-es években *mintegy 25-nek volt távoktatási központja*, melyek létrejöttét és működését a Felsőoktatási Törvény szabályozza.

Az egyetemi távoktatási központok megjelenése az 1960-as évek közepére tehető. E téren elévülhetetlen érdemeket szerzett a Dijon-i Egyetem, amely először egy „baráti együttműködés”, az Entente de l'Est keretein belül, de jogi szabályozás nélkül egészen jól működtette több keleti egyetem akkoriban főleg „levelezőnek” nevezett tevékenységét 1974-ig. Ekkor törvényes keretet is kapott és FIT EST néven ma is működik. De a FIT EST (Fédération Interuniversitaire du Téléenseignement de l'Est, Keleti Egyetemek Távoktatási Szövetsége) 1987 óta a FIED tagjaként fejt ki tevékenységét.

FIED⁸ Egyetemi Távoktatási Szövetség

A FIED kettős céllal jött létre. Egyrészt, hogy biztosítsa Franciaország Európa-szintű képviselését az EADTU-ben,⁹ másrészt, hogy országos szinten koordinálja a különböző egyetemek távoktatási központjának munkáját, amelyek 1987 előtt nem, vagy csak alig kooperáltak egymással (kivételt csak a FIT EST tagjai jelentettek).

A FIED jellegzetessége, hogy nem ad ki diplomát, nem dolgoz ki programokat. Központi feladatának tartja a tag-egyetemek által nyújtott képzésekről szóló információk begyűjtését és napi szinten tartását.

A FIED képviselője: a FIED elnöke. Az elnök egyike a tagegyetemek Távoktatási Központjai mindenkorai igazgatóinak.

A FIED-nek nincs saját adminisztratív testülete sem.

A FIED és a Minisztérium kapcsolata. A Köznevelési és Felsőoktatási Minisztérium Felsőoktatási Főosztálya megvizsgálja és jóváhagyja az egyes távoktatási központok által benyújtott oktatási programokat és annak megfelelően dönt a költségkeretről. Kedvezően támogatja a szükségesnek vélt költségvetési tételeket és jelentős pénzügyi támogatást nyújt a FIED nemzetközi kooperációban kifejtett tevékenységéhez.

De a *Minisztériumnak nincs külön - a FIED-re érvényes - távoktatási politikája.* Így, sok műbolygós program, vagy pl. a CNED-el aláírt konvenciók és regionális tervek stb. csúsztak már ki a FIED kezéből.

A FIED távoktatási központjai. E központokat a Köznevelési és Felsőoktatási Minisztérium az *anyaegyetemek - képzési és kutatási egységeihez tartozó - transzverzális szolgáltatásának tekintti.*

A távoktatási központok feladatköre pontosan körülhatárolt: ellátják a (pedagógiai) beiratkozással kapcsolatos teendőket, kiküldik az oktatóanyagokat és biztosítják a hallgató tanulási folyamatának a pedagógiai nyomon követését. Az adminisztratív beiratkozás az anyaegyetem hatáskörében marad, a vizsgáztatás több helyen közös szervezésű. 1-2 központ maga szervezi a vizsgákat.

---

⁸ FIED [ejtsd: fied] Fédération Interuniversitaire des Enseignements à Distance

⁹ EADTU European Association of Distance Teaching Universities Távoktatási Egyetemek Európai Szövetsége

Diplomát a távoktatási központok sem adnak ki. A diploma kiadása kivétel nélkül az anyaegyetem jogköre és feladata marad, anélkül, hogy bármiféle különbséget tennének a távoktatásban vagy a nappali oktatásban szerzett tudás között.

A távoktatási központok igazgatóját az anyaegyetem rektora nevezi ki saját oktató-kutató gárdájából. Az igazgató nem mentesül teljesen korábbi oktatói feladatai alól, hanem azok mellett látja el a központ pedagógiai és ügyvezető igazgatói teendőit is. Az igazgató biztosítja az összeköttetést az anyaegyetemmel és az egyetem központi adminisztratív testületével, ő koordinálja a médiákat és a kutatási tevékenységet is, továbbá ő az összekötő a FIED és a Minisztérium között.

Az oktatókról: igazgatójukhoz hasonlóan ők is egyszerre dolgoznak a nappali (jelenléti képzésben) és a távoktatásban is. Többletmunka esetén túlórában fizetik teljesítményüket. Egy-egy távoktatási kurzus oktatója felelős a koncepcióért, a feladatok javításáért és a hallgató tanulmányi munkájának pedagógiai nyomon követéséért, azaz felügyeletéért.

A konzultációk szervezése megengedett, de a hallgatókat nem lehet rá kötelezni. Következésképpen a konzultáción való részvétel nem lehet a diploma feltétele.

A távképzés irányai az egyetemeken: főleg a bölcsészettudományi és a társadalomtudományi tárgyak dominálnak.

A távképzés szintjei: DEUG, LICENCE és MAITRISE, valamint DEA az egyetemi képzés harmadik szintjéről.

A távoktatás eszközei a FIED központjaiban:

A '90-es évek közepén az eszközök 80%-át az írásos oktatóanyagok jelentik. Ezen kívül hangkazettát és ritkán videokazettát is alkalmaznak.

1993-ban, anyagi eszközök hiányában a MINITEL és a számítógép a legtöbb központban még csak kísérleti jelleggel fordult elő. Kivételt az Aix-Marseille-i Egyetem telematikai rendszere képezett, amely MINITEL segítségével valósítja meg a tutori rendszert is.

A számítógéppel segített oktatás (Enseignement Assisté par Ordinateur=EAO) országos programja az egyetemeket is erőteljesen „feszégeti” már egy jó ideje. A '90-es években óriási az előrelépés a video, a multimédia, a CD-ROM, a videokonferencia, a számítógép és az internet felhasználása területén. Ez a fellendülés természetesen az egész francia felsőoktatásra jellemző!

A felhasználásban élen járnak a távoktatás, a multimédia és az informatika szakemberei.

A rádió kezdettől fogva külön helyet foglal el a francia egyetemek távoktatási eszközei között, hiszen jóval szélesebb publikumhoz szól, mint a beiratkozottak száma. A Köznevelési Minisztérium a '90-es évek közepén közel 700 órányi adást támogat évente.

Rendszeres rádióadásokat a FIT EST programjában találhatunk és természetesen a párizsi egyetemeken.

A televízióról már szoltam a fentiekben.

A FIED hallgatói:

A beiratkozott hallgatók száma 34.000 fő (1993-as adat). Az általuk felvett „unités de valeur”-ök (UV= értékegység, a tanulmányi egység francia neve) száma kb. 150.000. Az átlag életkor: 35 év.

A hallgatók legfőbb jellemzője: az erős motiváltság (szakmai előrehaladás, személyes kultúra kiegészítése stb.). A hallgatók 70%-a bérből élő, de akadnak köztük családanyák, betegek, katonai szolgálatot teljesítő fiatal emberek, élsportolók stb., egy szóval olyanok, akik ilyen vagy olyan ok miatt nem tudják látogatni a nappali kurzusokat.

A nyitottság újabb jelei az egyetemi távoktatási központokban

1. *Új tendenciaként* jelentkezik a 90-es évek gyakorlatában, hogy *maguk a nappali tagozatos hallgatók is felvesznek egy-egy tantárgyat az egyetem távoktatási központja által oktatott tárgyai közül.* A jelenlegi egyetemi értékrendszer Franciaországban lehetővé teszi, hogy az ott szerzett „*unité de valeur*”-t=UV-t (értékegységet) mint „*unité capitalisable*”-ot (tőkésíthető egységet) beszámítsák a hallgató záró diplomájába.

2. A távhallgatók külön kategóriáját alkotják *az ún. „szabad hallgatók” (auditeurs libres).* Bármely felnőtt beiratkozhat a távoktatási központba: korhatár nincs! A „szabad hallgatók” beiratkozási díja valamivel magasabb a távhallgató díjánál. Ők azonban sem feladatokat nem oldanak meg, sem nem küldenek be a központba, és nem is vizsgáznak. „*Csak*” *tanulni akarnak!* Sokan közülük csak egy vagy két tanegységet, vagy modult vesznek fel. A „szabad hallgatók” között található Franciaországban rengeteg nyugdíjas, az ún. harmadik kor tagjai, akik most, hogy ráérnek, gyermekeiket már szárnyra bocsátották, végre olyannal is foglalkozhatnak, amire eddig nem értek rá.

Egyes távoktatási központokban a „szabad hallgatók” létszáma szinte eléri a vizsgára jelentkezők számát.

Összefoglalva a FIED legfontosabb jellemzőit

1. Az egyetemi távoktatási központok segítségével *szerzett diploma azonos a nappali tagozatok nemzeti diplomájával.*

2. *Maguk a távoktatási programok is a nappali oktatásból adaptált programok,* ami speciális pedagógiai megközelítést és sajátos eszközökre történő átvitelt jelent, s amit a távolság tesz szükségessé.

3. Az egyetemi távoktatási központok bár *önállóak, nem különállóak.* Az egyetemre és a távoktatási központba beiratkozott hallgató „*saját egyeteme szolgáltató*” részlegének gondjaira van bízva”, amely központ ellátja őt a távoktató kurzusokkal és megszervezi számára a nappali tagozat diplomájával azonos értékű diploma megszerzéséhez szükséges vizsgákat.

4. A modern távoktatás *ilyenfajta integrációja* a hagyományos egyetemi rendszerbe és szerkezetbe, *sajátos francia jelenség* szemben pl. az angliai Open University-vel, amely teljesen kívül helyezkedik el a tradicionális egyetemi rendszerhez képest.

5. A FIED-nek *nincs saját távoktatási politikája,* ami azt jelenti, hogy az egyes központok részéről bármiféle helyi kezdeményezés teret nyerhet, ami belefér az anyaegyetem autonómiájába és jogosultságába.

6. Ennek a rendszernek további jellemzője az is, hogy jól alkalmazkodik a kutatásokhoz. *Biztosítani tudja a kurzusok gyors megújítását,* hiszen maga mögött tudhatja saját egyetemének kutatócsapatát. Abszolút rugalmasan reagál az egyetem bármiféle képzési újítására, hiszen a távoktató kurzusok programjainak megújítása folyamatos.

7. A távoktatás - fent jelzett - *integrációja* az egyetem rendszerén *belül pozitív jelenség*. De *nem minősül annak*, ha *kívülről* szemléljük a dolgot:

7.1. A külső vállalatoktól érkező távoktatási igények kielégítését éppen a hagyományos egyetemi rendszerbe történő integráció akadályozza. A megkeresések az anyaegyetemre érkeznek, a választ szintén csak az anyaegyetem adhatja meg és nem a távoktatási központ.

7.2. A hagyományos egyetemi rendszerbe történő integrálódás - mint kötöttség - problémát vet fel a kurzusok transzferálhatósága területén.

1999-ben új korszak megjelenésének lehettünk tanúi a Paris X Nanterre Egyetemen, amely új digitalizált rádiós oktatási programokkal és az új technológiák által biztosított könyvtár-használattal lépett hallgatói közönsége elé: az „Audiosup.Net” és az „Encyclopédie Sonore” programokkal. (<http://audiosup.net.u-paris10.fr>)

Egy ugyanazon program két oldalról történő megközelítéséről volt szó: közkinccsé kívánták tenni mindazon dokumentumokat és hanganyagokat, amelyek a hálózati munkában részt vevő egyetemek rendelkezésére álltak (7 alapító egyetem és 4 tagegyetem). A program kifejlesztésében jelentős szerepet játszott a FIED és az Egyetemi Könyvtárak franciaországi intézményes hálózata. E fejlesztés kétirányú felhasználást tesz lehetővé: a/ **Audiosup.net** (avagy **internetes rádióadások**) Az alapgondolatot a hosszú évek óta készített *egyetemi rádióadások* szolgáltatták. Egyes egyetemek kimondottan rádióadásokra alapozták távkurzusait már az 1960-as évek közepe óta. Az archívumban meglévő rádióadások digitalizálását a Paris X Egyetem TELEDIX nevű távoktatási központja kezdte el. Ott található a központi szerver is. Az *Audiosup.net* „nyitva áll” a különböző típusú érdeklődők előtt: egyetemi hallgatók, oktatók és oktatás szervezők egyaránt használhatják a képzési katalógusokat és a forrásanyagokat.

Új pedagógiai megközelítés: az internetes alkalmazás lehetővé teszi, hogy a távoktatás közelebb kerüljön a saját felhasználóihoz, biztosítva számukra, hogy a megadott műsorválasztékból saját igényeik szerint állítsák össze a saját tanulási programjukat. Más szóval élve, a tanulni akaró egyén (rádióhallgató) egyénileg tudja összeállítani a *saját oktatórádióját*. b/ **Encyclopédie sonore**, a *hangos enciklopédia* az egyetemek közös adatbázisa, amely kutatási lehetőséget biztosít a felhasználók számára. A hangos enciklopédia a modern könyvtár szerepét tölti be. Segítségével: katalógusokat tanulmányozhatunk, dokumentumokba tekinthetünk be, műveket kérhetünk le megrendelés formájában, otthonra kölcsönözhetünk anyagokat.

6. Kormányzati akcióterv Franciaország információs társadalomba történő belépése céljából¹⁰

Az 1997-ben Hourtin-ben megszervezett Kommunikációs Nyári Egyetemen jelentették be azt az akciótervet, amely négy év alatt rengeteg megmozdulásnak, tevékenységnek szolgált keretül. E kifejezetten voluntarista politika az információs és kommunikációs technológiák alkalmazásának fejlesztését célozta meg Franciaországban a közoktatás és a felsőoktatás területén.

---

¹⁰ Plan d'action gouvernemental pour l'entrée de la France dans la société de l'information PAGSI
Forrás: Quatre années d'action du Ministère de l'Éducation Nationale pour la société de l'information
Az Oktatási Minisztérium négy éve az információs társadalomért vívott harcban = Dépliant
réalisé par: Direction de la technologie, Paris, novembre 2001

A cél kettős volt: a) a tanulók és a felsőoktatásban részt vevő hallgatók részéről annak a műszaki, kulturális és gazdasági környezetnek a megismerését illetve kezelését tűzték ki célul, amelyben egyre inkább jelen vannak az új technológiák, b) változatossá kívánták tenni az iskolai és a felsőoktatási reformokhoz kapcsolt tanulási formákat.

Az akcióterv fő irányairól

Az általam forrásként felhasznált francia dokumentum olyan jelentős eredményekről számol be, amelyek Franciaországot mostantól kezdve „jól helyezett”-nek minősítik nemzetközi téren, mivel 1997 és 2001 között:

- megtörtént a vonatkozó infrastruktúrák fejlesztése, ami a területi önkormányzatok segítségével és az állam által nyújtott 270 millió frank támogatás nélkül nem valósulhatott volna meg,
- jelentős lépést tettek az oktatási tartalmak és a pedagógiai gyakorlat megváltoztatása terén (1700 kísérleti intézményt működtetnek abból a célból, hogy azok tapasztalata segítse az általános felhasználást az ország többi iskolájában és gimnáziumában),
- fellendült az oktatási és a technikai személyzet képzése (sürgősségi tervet dolgoztak ki az általános iskola alsótagozatos tanítóinak képzésére 60 millió frankkal; a képzők képzésére 14 országos tanfolyamot szerveztek mintegy 1200 résztvevő számára 2000 januárjától, támogatva ezzel is az egyes tankerületek saját erőfeszítését),
- megnőtt a digitális szolgáltatások és az elektronikus tananyagok - mint források - száma és elérhetősége (kidolgoztak a minősítés érdekében egy RIP jelzésű márkát (Reconnu d'intérêt pédagogique azaz Pedagógiailag érdeklődésre számot tartó), amelynek a logója 370 termékre kerülhetett fel a pályázatra benyújtott 1200 közül; 75 CD-ROM és digitális szolgáltató projektet támogatott a minisztérium anyagilag 1998 óta; rengeteg digitális és audiovizuális tananyag terjesztését tették lehetővé az oktatás legkülönbözőbb területein; létrehozták a pedagógusok és oktatók számára az *educasource* elnevezésű weblapot, ahol pedagógiai forrásokat találhat az érdeklődő),
- fejlődött a francia felsőoktatásban a nyitott- és távképzési kínálat és megnyitották a Formasup elnevezésű honlapot (<http://www.formasup.education.fr>),
- komoly erőfeszítések történtek a kutatás területén, a partneri viszonyok kiépítésében, az oktatási multimédia szektor vállalkozást fejlesztő lehetőségeiben,
- gazdagodtak Franciaország kapcsolati rendszerei a nemzetközi hálózatok területén (European Schoolnet) és
- Franciaország részvétele egyre kiterjedtebb lett a nemzetközi szervezetekben is (Európai Tanács, OECD, G8, Unesco Seameo).

A fentiekén túl, 1998-ban Franciaország „*Educnet*” néven megnyitotta információs és kommunikációs *weblapját*, amely az oktatással, képzéssel kapcsolatos referenciákat, pedagógia aktualitásokat, sajtó tallózásokat, tematikus dossziékat stb. tartalmaz és havonta mintegy 200.000 látogatót szolgál ki (<http://www.educnet.education.fr>).

7. Egy 2002 májusában publikált francia felmérés¹¹ eredményeiből

Az információs és kommunikációs technológiák a felsőoktatásban: az oktatók szükségletei és gyakorlata című felmérés tanúsága szerint az információs és kommunikációs technológiák alkalmazása a francia felsőoktatásban nagyon sokat fejlődött 1990-től 2002-ig.

Ez a fejlődés mindenekelőtt *menyiségi* jellemzőkkel bír, hiszen jelentősen emelkedett azon oktatók száma, akik oktatómunkájuk során a gyakorlatban alkalmazzák ezen eszközöket. A fejlődés mindazonáltal *minőségi* jellegű is, hiszen egyre ismertebbé és elismertebbé válik az oktatók körében az eszközök használatával járó ún. *kognitív és pedagógiai haszon*.

A mentalitások területén jelentkező előrehaladást az is magyarázza, hogy az intézmények számára az új technológiák a '90-es években már nem jelentenek újat, azaz *módosult az intézményi hozzáállás* is. *Mégis*, ha az oktatók kevesebb ellenállásba ütköznek az intézmény oldaláról, sokfelé tapasztalható, hogy *tartósan fennmaradnak a technikai és a logisztikai problémák*. Az ilyen jellegű gondok miatt tartja magát még mindig távol az új technológiai eszközök használatától az oktatók egy harmada, akik viszont készen állnak arra, hogy képezzék őket.

Az elmúlt 10 évben kimutatható fejlődés természetesen az illetékes *minisztériumok támogatásának* a következménye, legyen az bármely tudományágat összekötő nagy országos projekt, vagy az intézmény által - az illetékes, azaz a gazdasági érdekei miatt erősen motivált közigazgatási régióval - aláírt *egyezmény*. Tény, hogy az intézmények igyekeznek *felszerelni* magukat és egyre komolyabb *humán erőforrást is biztosítanak* a technikai és logisztikai bázis működtetésére.

A fejlődés - tehát - az egyes oktatók által készített izolált kurzusok gyakorlata felől - ami már a '80-as évek Franciaországát is! jellemezte - *halad az intézményesített, „mérték utáni” diplomás képzések és a távoktatás irányába*.

Az összességében - ugyan - fejlődést mutató jelenség ellenére *az egyes oktatók helyzete ma még nem egyszerű!* A nagy projekteken kívül dolgozó oktatók még gyakran *izoláltan tevékenykednek* és sok materiális feladatot kell vállalniuk ahhoz, hogy jól végezhessék munkájukat, azaz, hogy értelmesen és hatékonyan alkalmazzassák az új technológiákat gyakorlati oktatómunkájuk során.

Egy érintőlegesnek mondható - de nem az! - probléma ugyanis továbbra is fennáll Franciaországban: *hiányzik az ilyen jellegű oktatói tevékenységek elismerése*, mind az adott szolgálati helyen, mind pedig a karrier során, ahol még mindig a publikációk száma és a kutatási eredmények számítanak.

A felmérés készítői az alábbi ajánlásokat megfogalmazták meg:

- Ha a *technikai know-how* az új technológiák - oktatásban történő - alkalmazásának előfeltételét jelenti, a felmérés kimutatta, hogy ez a know-how *alig* jelenik meg az *elégletes szintjén*. Sok oktató használja már ezeket a technológiákat a hétköznapi tevékenységei során anélkül, hogy pedagógiai kontextusban is alkalmazná őket.

---

¹¹ Forrás: Les technologies de l'information et de la communication dans l'enseignement supérieur: pratiques et besoins des enseignants /Az információs és kommunikációs technológiák a felsőoktatásban: az oktatók szükségletei és gyakorlata/ = Enquête réalisée pour la Fédération ITEM-Sup par la société I+C, Analyse et synthèse: Brigitte ALBERO et Bernard DUMONT, mai, 2002, p. 67. Ministère de l'Education et de la recherche) (<http://www.educnet.education.fr/chrgt/item-sup.pdf>)

Az oktató-kutató mesterséghez kapcsolható *pedagógiai vonatkozásokra kellene érzékennyé tenni az oktatókat*, továbbá elengedhetetlennek bizonyul a pedagógiai források rendszerének kialakítása is.

Amennyiben már megtörténik az oktatók *technikai képzése*, azt szükségszerűen *össze kellene kapcsolni a didaktikai és pedagógiai gondolkodással*. Ez a gondolkodás számításba kellene, hogy vegye a használatra kerülő különböző eszközök sajátosságát éppen úgy, mint a tanított tartalom specialitásait.

- *A nappali képzés oktatója megőrzi a maga fontos szerepét*, sőt a jövőben is alapot szolgáltat az új tanítási és tanulási gyakorlathoz.

Az új technológiákkal folytatott tanítási és tanulási gyakorlat során pedig hatékonyabban lehet kihasználni mindazon emberi és anyagi erőforrásokat, amelyekkel az egyes intézmények, az intézmények együttese, vagy egész hálózatok rendelkeznek.

- A más intézményekkel *közösen folytatott képzések* - ha nem is utasították teljesen vissza a felmérés résztvevői - *nem tartoznak a prioritások közé*. Az oktatók teljes mértékben bíznak a saját és/vagy más intézmények forrásközpontjában található tananyagaiban. Ennek azonban előfeltétele volna szerintük a párban vagy konzorciumban készített eszközök előállításának és cseréjének *elismerése, érvényesítése*. A megkérdezett oktatók egyharmada mindazonáltal nem kíván ilyen munkában résztvenni.
- Ajánlatos volna *csoportos képzésben részesíteni az oktató-kutatókat* akik *közösen készítenének el egy-egy közös oktatóeszközt*, ahogyan ez a forrásközpontokban - már régóta - történik. Egy ilyen csoportos munka megszünteti az oktatók elszigeteltségét és természetes módon integrálja őket egyrészt saját egyetemi, másrészt az egyetemközi hálózatokba.

Ezeket az ajánlásokat, mint következtetéseket 2002 májusában fogalmazták meg a francia kutatók, akkor, amikor a Campus Numériques elnevezésű projekt már 2 éve folyt Franciaországban.

8. Campus Numériques Français avagy internetes francia kampuszok¹²

Három egymást követő évben, azaz 2000-ben, 2001-ben és 2002-ben meghirdetett projekt-felhívásról van szó Franciaországban.

Franciaországnak három akadállyal kellett szembe néznie 2000-ben:

- Az első *a továbbképzés marginális jelenléte* a felsőoktatást folytató intézményekben.
- A második az *információs és kommunikációs eszközök mérsékelt használata a felsőoktatásban*.
- A harmadik *a magánszektor gyér támogatása a felsőoktatásban*, hiszen a France Télécom és a Havas mint kommunikációs nagy cégek főleg az iskolákat támogatták.

---

¹² [ejtsd: kampüsz nümérik fransze], numérique=digitális;

A „campus numérique”-et én azért fordítom „internetes kampusz”-nak, mert a magyar nyelv ebben az összefüggésben nem használja a digitális szót. Lásd: KOVÁCS ILMA: „Internetes kampuszok Franciaországban” címmel írott 2 cikke: Magyar Felsőoktatás 2002/5-6. és 7. számaiban.

Hagyományos nappali képzést folytató **egyetemek**, az ún. campus numériques français elnevezésű projekt keretében internetes kampuszokba szerveződve biztosítanak továbbra is felsőfokú képzést, de ezúttal **távoktatási formában** az alapképzésben és a továbbképzésben (posztgraduális) részt venni kívánók számára.

A projekt a **francia felsőoktatás szerkezetét gazdagítja**, de ugyanakkor a **francia távoktatás szerkezeti átalakítását is megvalósítja**. Először a francia távoktatás történetében ugyanis megvalósul a távoktatás és a francia felsőoktatás (régén óhajtott) közös munkálkodása. Miniszteri megbízással az Országos Távoktatási Központ a CNED társulva a France Télécom-mal döntő szerepet tölt be a projekt kivitelezésében.

A **projekt irányítását** két minisztérium az Oktatási- és a Kutatási Minisztérium közös Technológiai Igazgatósága látja el. A programhoz 2001-ben csatlakozott a Munkaügyi és Szolidaritási Minisztérium, a DATAR (Délégation à l'Aménagement du Territoire et à l'Action Régionale, Területfejlesztési és Regionális Kezdeményezési Bizottság) és további minisztériumok.

Egy sajátos és jellegzetesen francia megoldású internetes felsőoktatás kiépítése indult meg, ahol néhány hagyományos nappali képzést folytató egyetem és a CNED tematikus konzorciumot hoz létre. A részt vevő egyetemek készítik el az internet-re a tananyagot és biztosítják az on-line tutorálást. A CNED szolgáltatja a távképzéshez szükséges technológiát és logisztikát. A konzorciumokhoz termelő vállalatok és közigazgatási szervek, sőt külföldi partnerek is csatlakoznak, így a tagok száma 5-6 de/és 18-20 is lehet.

Újraelosztás történik a francia felsőoktatásban, amelynek nyomán javulhat az oktatás színvonala, hiszen olyan reális képzés-szervezés gazdagítja - előtérbe hozva a továbbképzést -, amely a tantervek moduláris tagolására, a hallgatók tanulási munkája nyomon követésében biztosított sokféleségére és a képzési folyamat rugalmasságára támaszkodik.

Célkitűzés: *diplomát adó, és kreditet mindenképpen biztosító érettségi utáni képzési kínálat kidolgozása (alapképzés és továbbképzés szintjén), amely képzés - formáját tekintve - nyitott- és távképzés, amely az információs és kommunikációs technológiákat egy-egy meghatározott publikum tudásfejlesztésére használja.*

Magára a „képzés” terminusra különleges hangsúlyt fektet a felhívás, ugyanis a képzési folyamatnak az alábbi három tevékenységet nyilvánvalóan magában kellett foglalnia: *1. oktatástechnológiát, 2. források integrálását és 3. logisztikát.*

Tehát bármely kurzus vagy adatbázis internetre történő elkészítése nem felel meg a pályázati követelményeknek!

Mit neveznek tehát a franciák internetes kampuszoknak?

Új felsőoktatási képzési szervezeteket neveznek így, amelyek más módon válaszolnak a képzési szükségletekre, mint a hagyományos egyetemek, mivel:

1. Lehetővé teszik a *tanulás térbeli és időbeli szabad megválasztását.*
2. Javítják a *tartalom* minőségét.
3. Képzési kínálatuk *rugalmas és alkalmazkodó.* A hangsúlyt a képzés és a tanár-diák kapcsolat *individualizálására* kívánják helyezni, a *hozzáadott érték* sokkal inkább az *emberben* és az emberi kommunikációban jelenik meg mintsem a technológiában.

4. Megkönnyítik a tudáshoz vezető utat.

Az oktatás gyakorlata és a diákok munkájának figyelemmel kísérése különféle formákat ölthet. A képzések *az új információs és kommunikációs technológiák alkalmazásával* a nappali képzéstől eltérve teljes mértékben *távoktatássá alakulnak át* a diák profiljának, szükségleteinek és főleg céljainak megfelelően.

5. Növelik a diákok felelősségérzetét. Mostantól a *diák folyamatos értékelésben és önértékelésben* vehet részt a világháló segítségével. Saját tanulási folyamatának aktív résztvevője lesz, és a tudástartalom saját ritmusban történő elsajátításának irányítójaként pedig egyre önállóbbá válik.

Az *internetes kampuszok* elnevezésű projekt a francia nyitott- és távképzés „nagyjainak” valóságos konvergencia pontja: a FIED, a CNED és a CNAM összefogásáról van szó.

Eredmények 2002-ben: 72 fejlesztés alatt álló internetes kampusz, 45 kampusz már működik és kínálja távképzését, továbbá 27 készíti megvalósíthatósági tanulmányát.

Az intézmények közötti kooperáció jelentős előrehaladást eredményezett több területen:

- az oktatás nyitott a társadalom egyéb szférái felé,
- soha nem látott mértékben fellendült az egyetemek közötti mozgás,
- oldódott az alap- és továbbképzés elhatároltsága,
- hangsúlyozottabbá vált a képzések professzionizáló jellege,
- olyan rendszerek fejlesztésére került sor, amelyek a tanuló egyént helyezik a tanulási szituáció középpontjába.

Az új képzési forma gyors fellendülése nem jöhetett volna létre, ha többszáz felsőoktatásban dolgozó oktató nem vett volna részt benne. Néhány számadat: 78 egyetem, 49 mérnököiskola, 15 tanítókat képző felsőoktatási intézmény, 50 vállalat, 49 egyesület, és 49 külföldi partner vesz részt a konzorciumi munkálatokban. Maga a CNED több mint húsz konzorciumnak is tagja.

A célkitűzéseikben és nagyságukban igen eltérő konzorciumok mindannyian megfelelnek a felhívásban közzétett *kritériumoknak*, mivel *olyan képzési rendszereket hoztak létre:*

- amelyeket a felsőoktatási intézmények elismernek, amelyek koherensek az intézmények terveivel és felismert (gazdasági és társadalmi) szükségleteknek felelnek meg,
- amelyeket partneri kapcsolatokra nyitott, konzorciumokba csoportosult intézmények határoznak meg (nyitottak a vállalati világ és külföld felé),
- amelyek a tanuló egyénre fókuszálnak, akinek digitális technológiák felhasználásával innovációs képzési szolgáltatásokat kínálnak

A partneri csoportosulások többnyire tematikus jellegűek, vagy szakágakat kapcsolnak egybe (orvostudomány, technológiai képzések, közgazdaság- és gazdálkodástudomány, jog, bölcsészettudományok, természettudomány, ember és társadalomtudomány stb.). Elenyésző számban találunk néhány olyat is köztük, amelyeket a földrajzi, vagy a regionális logika hívott életre.

2002-ben - az első hivatalos írásbeli beszámoló tanúsága szerint¹³ - mintegy 5.000 hallgató vesz részt a Franciaországban szervezett internetes kampuszok nyújtotta képzésekben. Az előrejelzések szerint a 2002/2003-as tanévre ez a szám 25.000-re emelkedhet.

2003. október 1. és 2-án Montpellier-ben tudományos konferencia¹⁴ keretén belül értékelték a négy év óta tartó konzorciumi képzési kapcsolatok eredményeit.

Új paradigmákról vagy csak új kutatási témákról van szó? - egyebek mellett ilyen és hasonló kérdésekre próbált választ adni a konferencia és szándéka szerint rá kívánt mutatni arra, hogyan és mi módon kellene, hogy a tudományos munkák tovább segítsék a felsőoktatás résztvevőit a jövőben is.

Az elmúlt években a francia felsőoktatás aktorai nem csak, hogy *megismerkedtek* az információs és kommunikációs eszközökkel és berendezésekkel, hanem megtörtént a *szolgáltatások irányában történő elmozdulás* is - jelzik a konferencia szervezői. Az internethasználat mindennaposá válása és a programok illetve a platformok *szabványosítása* abban az irányban is hatott Franciaországban, hogy a *távoktatás* (franciául: *téléenseignement* vagy *enseignement à distance*) elnevezés helyét a *nyitott és távképzés* (franciául: *formation ouverte et à distance*, FOAD) kezdi átvenni. Az internetes kampuszokban ellátott feladatok nagyszámú felsőoktatásbeli oktató-kutató számára tette lehetővé annak tudatosítását, hogy az új technológiák alkalmazása *saját oktatói érdekeit is szolgálja*.

Jól emlékszem, amikor 2001. novemberében részt vehettem Párizsban a Salon de l'Education (Oktatási Kiállítás) keretén belül a Francia Oktatási Minisztérium **Campus Numériques Français** elnevezésű standjánál a fogadáson, az általam régebből ismert francia távoktatási szakértő Kollégák már akkor is nagyra értékelték az állam beavatkozását, elismeréssel szóltak saját minisztériumaik ilyen meg olyan nagyságrendű anyagi támogatásáról még akkor is, ha az csak néhány évig tart majd. Ezt a **jelentős szellemi terméket** már nem lehet visszacsinálni, azaz nem lehet meg-nem-történtként kezelni - mondogatták Ők maguk már akkor 2001-ben.

A 2003. októberében szervezett konferencia számos olyan *technikai és pedagógiai jellegű témát* is megvitatott, amelyek a felsőoktatáson kívül a *középfokú* oktatást és a *szakképzést* is érintették. Az elemzők kitértek a konzorciumi munkálatokban részt vevő *vállalatok* regionális és országos szerepére, továbbá arra, hogyan járult hozzá Franciaország ezzel az „internetes kampuszos” programjával az *európai oktatási térség* kiépítéséhez.

---

¹³ Forrás: Campus Numériques - enjeux et perspectives pour la formation ouverte et à distance, Tétel és perspektívák a francia nyitott- és távképzésben, Rapport de mission sous la direction de Michel Averous et Gilbert Touzot, Édition CNED, avril 2002

¹⁴ COLLOQUE Campus Numériques et Universités Numériques en Région, Corum de Montpellier 1er et 2 octobre 2003, GEMME <http://colloque-uo-mlr.univ-montp2.fr>

Felhasznált irodalom

DELORS Jacques: l'Education un trésor est caché dedans, Rapport à l'Unesco de la Commission internationale sur l'éducation pour le vingt et unième siècle, présidée par Jacques Delors, UNESCO et Edition Odile Jacob, Paris, 1996., 311 p.

Enseignement supérieur sur mesure, la semaine des nouvelles technologies, Programme du 1 au 9 février 1996, Modes d'emploi

Formation ouvertes et à distance: La situation en France, Szerk.: Jean AGNEL, közreműködött: Janie CABANAT, Patrick CHEVALIER, Sophie BRUNET, Communautés Européennes, Paris-Oravép, 1994., 194 p.

KOVÁCS Ilma: Távoktatás Franciaországban 1993-1994, Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., Universitas, Budapest, 1995., 353 p.

KOVÁCS Ilma: A távoktatás törvényi szabályozása Franciaországban = Országtanulmányok, A Nemzeti Távoktatási Tanács kiadványai sorozat 7. füzet, Budapest, 1997., II. 1- 35 p. /

KOVÁCS Ilma: Új út az oktatásban? A távoktatás, Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem és Felsőoktatási Koordinációs Iroda közös kiadványa, Budapest, 1997., 264 p. (<http://www.lib.uni-corvinus.hu/tavoktatasi.html>)

PERRIAULT Jacques: La communication du savoir à distance. Autoroute de l'information et de télé-savoir, L'Harmattan, Education et formation, Série Référence, Paris, 1996., 256 p.

PARMENTIER Christophe - ARFAOUI Fouad: Tout savoir pour e-former /de la loi de 71 au e-learning/ (Ismeretek az elektronikus képzés elsajátításához, a 71-es törvénytől az e-learning-ig), Jacques DELORS előszavával, Éditions d'Organisation, Paris, 2001, deuxième tirage, 220 p./

Vers un enseignement sur mesure, Ministère de l'Enseignement Supérieur, Paris, 1994., 41 p. CNAM [ejtsd: knám] Conservatoire National des Arts et Métiers